

Насирдинова С.Ж., Жарашбаев М.Д.

ЭКСТРЕМИЗМДИН ЖАШТАР ЧӨЙРӨСҮНДӨ ЖАЙЫЛЫШЫНЫН СЕБЕПТЕРИ ЖАНА ШАРТТАРЫ

Насирдинова С.Ж., Жарашбаев М.Д.

ПРИЧИНЫ И УСЛОВИЯ РАСПРОСТРАНЕНИЯ ЭКСТРЕМИЗМА В МОЛОДЕЖНОЙ СРЕДЕ

S. Nasirdinova, M. Zharashbaev

REASONS AND CONDITIONS OF THE SPREAD OF EXTREMISM IN YOUTH ENVIRONMENT

УДК: 329.3(575.2)

Бул изилдөөдө экстремизм түшүнүгү жана анын жаштар аудиториясынын арасында болгон ар кандай формалары каралат. Макалада жаштардын экстремизм көйгөйү коомдогу антисоциалдык маанайды пайда кылган көрүнүш катары каралып, инсандын социалдашуу маселеси да козголку. Жаштардын өзгөчө социалдык-психологиялык көз карашына талдоо жүргүзүлдү. Бул экстремисттик мүнөздөгү аракеттерди жасоонун чечүүчү фактору болуп саналат. Изилдөөнүн болжолдуу жыйынтыктары жаштар арасында экстремисттик активдүүлүккө өбөлгө түзүүчү негизги факторлорду, ошондой эле экстремизмдин алдын алуу жана ага каршы күрөшүү боюнча мүмкүн болгон чараларды аныктоону камтышы мүмкүн. Бул жыйынтыктар жаштарды позитивдүү жана конструктивдүү иш-аракеттерге тартууга багытталган программаларды жана саясатты иштеп чыгууда, ошондой эле экстремисттик ой жүгүртүүгө колдоо жана альтернатива берген жамааттарды түзүүдө пайдалуу болушу мүмкүн.

Негизги сөздөр: диний экстремизм, зомбулук, жаштар, терроризм, алдын алуу, каршы аракеттенүү, улутчулдук, өспүрүм.

В данном исследовании рассматривается понятие экстремизма и его различные формы, которые присутствуют среди молодежной аудитории. В статье рассмотрена проблема молодежного экстремизма как явления, порождающего антисоциальные настроения в обществе, а также затронута проблема социализации личности. Проведен анализ особого социально-психологического мировоззрения молодых людей, что является решающим фактором совершения действий экстремистского характера. Предполагаемые результаты исследования могут включать в себя выявление основных факторов, способствующих экстремистской активности среди молодежи, а также возможные меры по предотвращению и борьбе с экстремизмом. Эти результаты могут быть полезными для разработки программ и политик, направленных на привлечение молодежи к позитивным и конструктивным деятельности, а также для формирования сообществ, которые предоставляют поддержку и альтернативы экстремистскому мышлению.

Ключевые слова: религиозный экстремизм, насилие, молодежь, терроризм, профилактика, противодействие, национализм, подросток.

This study examines the concept of extremism and its various forms that are present among the youth audience. The article considers the problem of youth extremism as a phenomenon that generates antisocial moods in society, and also touches on the problem of socialization of the individual. The analysis of the special socio-

psychological worldview of young people is carried out, which is a decisive factor in committing extremist actions. The expected results of the study may include the identification of the main factors contributing to extremist activity among young people, as well as possible measures to prevent and combat extremism. These results can be useful for the development of programs and policies aimed at attracting young people to positive and constructive activities, as well as for the formation of communities that provide support and alternatives to extremist thinking.

Key words: religious extremism, violence, youth, terrorism, prevention, counteraction, nationalism, adolescence.

Экстремизм – бул өтө тайгак түшүнүк, аны ар кандай дин, идеология жана ишенимдеги адамдар ар кандай чечмелей алышат. Азыркы дүйнөдө көптөрдү "экстремизм" термини менен белгиленген көрүнүш кызыктырат. Ал кадимки мааниде "терроризмдин" синоними болуп эсептелет. Аны жалпысынан адамдардын өмүрүнө, ден соолугуна, мүлкүнө жана жыргалчылыгына коркунуч туудурган укукка каршы агрессивдүү иш катары жалпылоого болот. "Экстремизм" сөзү латын тилинен келип чыккан деп эсептелип, «extremum» "чектен чыгуу, чектөө" дегенди билдирет [1]. Мыйзам чыгаруучу экстремизмди көрүнүш катары аныктабайт. Бирок, 2005-жылы Кыргыз Республикасынын "Экстремисттик аракеттерге каршылык көрсөтүү жөнүндө" Мыйзамында экстремисттик деп табылган жосундардын тизмеги укуктук жактан бекемделген [2].

Адамдар бул көрүнүштүн чыныгы коркунучун түшүнүшү жана ага биздин көп улуттуу мамлекетибизге тарыхый мүнөздүү болгон толеранттуулук, диний сабырдуулук жана интернационализм менен каршы тура алышы абдан маанилүү. Жаштар чөйрөсү өзүнүн социалдык өзгөчөлүктөрүнөн жана курчап турган чөйрөнү кабыл алуунун курчтугунан улам коомдун терс нааразылык потенциалынын топтолушу жана ишке ашырылышы эң тез жүргөн бөлүгү болуп саналат. Жаштар чөйрөсүндөгү социалдык, саясий, экономикалык жана башка факторлордун таасири астында радикалдуу көз караштар жана ишенимдер оңой калыптанат. Ошентип, жаш жарандар Россиялык жаштарды өз кызыкчылыктарына активдүү колдонгон экстремисттик жана террордук уюмдар-

дын катарын толуктап жатышат. Акыркы жылдары өз ишмердүүлүгүнө жаштарды тарткан бир катар экстремисттик кыймылдардын активдешүүсү байкалууда. Эксперттик баалоолор боюнча, экстремисттик мүнөздөгү уюмдардын катышуучуларынын орто эсеп менен 80 пайызын жашы 30 жаштан ашпаган адамдар түзөт. Кылмыштардын субъектилери негизинен эркек жыныстагы адамдар, бирок, жаштар менен катар формалдуу эмес жаштардын экстремисттик топторунун мүчөлөрү да кээде кыздар болуп саналат.

Террористтик актыларды жүзөгө ашыруу жана аны толуктоо үчүн кылмыштуу топтордун катардагы курамынын негизин бир катар социалдык-психологиялык, физиологиялык жана демографиялык өзгөчөлүктөрүнөн улам идеологиялык таасирге өтө кабылган, максимализмге жана радикалдуу маанайга дуушар болгон жаштар түзөөрү белгиленген. Дээрлик бардык экстремисттик жаштар топтору, эреже катары, расмий эмес мүнөзгө ээ. Көп учурда мындай топтордун мүчөлөрү экстремисттик кыймылдардын идеологиялык негиздери жөнүндө түшүнүккө ээ эмес. Аларга катуу ураандар, тышкы атрибуттар жана башка аксессуарлар таасир этет. Экстремисттик топторго катышуу алар тарабынан курдаштарынын чөйрөсүнө кирип кетүү жагымдуу учур катары кабыл алынат. Экстремисттик багыттагы жаштардын топтору "тармактык" принцип боюнча биригишет. Бул тармакты түзүүчү клеткалардын (жаштардын экстремисттик топторунун) өз алдынчалыгын болжолдойт. Алар кадимки убакта автономиялуу аракеттенип, белгилүү бир убакта топтук мыйзамсыз аракеттерди жүргүзүү үчүн чоң топторго биригишет.

С.Н. Фридинский экстремизмди «коомдук, саясий жана диний бирикмелердин же башка уюмдардын, жалпыга маалымдоо каражаттарынын, жеке адамдардын аны ишке ашырууну пландаштыруу, уюштуруу, даярдоо, каржылоо же башка жол менен, анын ичинде финансылык ресурстарды, кыймылсыз мүлктөрдү, билим берүү, полиграфиялык жана материалдык каражаттарды берүү аркылуу жүзөгө ашырууга көмөктөшүүдөгү ишмердүүлүгү» жана материалдык-техникалык базасын, телефондук, факсимилдик жана байланыштын башка түрлөрүн, маалыматтык кызмат көрсөтүүлөрдү, башка материалдык-техникалык каражаттарды пайдаланууга, ошондой эле мамлекеттик идеологияны орнотууга багытталган аракеттерди жасоого; социалдык, мүлктүк, расалык, улуттук же диний араздашууну козутууга, улуттук кадыр-баркты басмырлоого багытталган» деп түшүнөт [3].

Экстремизм менен күрөшүү биринчи кезекте жарандардын кыйла аялуу категориясы катары жаштар менен иштөөнү билдирет. Жаштардын экстре-

мисттик активдүүлүгүн өнүктүрүү Кыргызстандагы азыркы социалдык-саясий кырдаалдын өзгөчөлүгү, диний кайра жаралуу толкуну, улуттук аң-сезимдин жана жарандардын саясий активдүүлүгүнүн өнүгүшү менен актуалдаштырылган. Жаштар калктын эң активдүү бөлүгү болуу менен ар кандай терс көз караштарды өзүнө сиңирип, анан өздөрүнүн "туура экенине" ишенип, жарым-жартылай укук бузуу жолу менен ишке ашырышат. Жаштардын кылмыштуулугунун коомдун абалына тыгыз көз карандылыгын, социалдык жашоо шарттарынын жана өсүп келе жаткан муунду тарбиялоонун жана укук коргоо ишинин шарттарынын түздөн-түз же кыйыр начарлашын эске алуу менен жакынкы келечекте укукка каршы жосундардын, анын ичинде экстремисттик, жаш адамдардын андан ары күч алышын күтүүгө болот [4].

Жаштар экстремизми экстремизмдин кризисттик жана коркунучтуу көрүнүштөрүнүн бири болуп саналат. Жаштар чөйрөсүндөгү экстремизмди иликтеген окумуштуулар жаш адамдын экстремисттик аң-сезимине өнүкпөгөн аң-сезимдин компоненттери дал келүүсүн, алар эмоционалдуулук, импульсивдүүлүк, ички чыңалуу, чыр-чатак аркылуу билдирилгенин белгилешти. Жаштарга мүнөздүү сабырсыздык жана амбициялуулук экстремисттик аң-сезимдин калыптанышында маанилүү ролду ойнойт. Жаштар экстремизми "чондорго" салыштырмалуу айрым өзгөчөлүктөргө ээ, мисалы:

экинчилик, бул анын көрүнүшүнүн башаламандыгын жана жаш курагына байланыштуу азыраак уюштурууну билдирет;

ар кандай кыйынчылыктарды чечүүнүн эң жеткиликтүү жана жөнөкөй жолдоруна *милдеттенме* алуу;

бирдиктүүлүк – экстремисттик аракеттерге катышууну камтыган бир катар татаал социалдык көйгөйлөр жаштар тарабынан бир жактуу каралып жатканын, ошондой эле бир жактуу ой жүгүртүүдөн улам алдыга коюлган максаттарга жетүү ыкмаларын аң-сезимдүү жөнөкөйлөштүрүү бар экенин билдирет. Жаштар реалдуулукту жеке кабыл алуу жана мыйзамсыз аракеттерди ишке ашырууда олуттуу ырайымсыздыктын көрүнүшү менен мүнөздөлөт. Ошондуктан жаш экстремисттер кырдаалдан рационалдуу чыгууга азыраак ыкташат жана кандай гана формада болбосун компромисске барышат. Өспүрүмдөр арасындагы экстремизм фанат, шексиз, көп учурда ойлонулбаган, бардык буйруктардын жана көрсөтмөлөрдүн аткарылышы менен мүнөздөлөт. Алардын укуктуулугу шек туудурбастан, талкууланбайт. Ошондой эле кесипкөйлүгүнүн төмөндүгү жана экстремисттик ишмердүүлүктүн узак тажрыйбасынын жоктугу менен мүнөздөлөт. Жаш экстремисттердин топтору, негизинен, катышуучулардын улгайган ку-

рамын камтыган бекем саясий бирикмелердин айланасында түзүлөт.

Азыркы жаштар экстремизминин башкы өзгөчөлүктөрү: тез өнүгүп жаткан уюшкандык, идеялар менен максаттардын тыгыз өз ара байланышы, топтордун биримдиги, аларда идеологиялык уставдарды калыптандыруу, жаңы маалыматтык технологияларды, социалдык тармактарды колдонуу менен коюлган максаттарга жетүүнүн ар түрдүү ыкмалары, конспирация чараларын күчөтүү болуп саналат. Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын милдеттерине экстремисттик аракеттердин алдын алуу боюнча алдын алуу чаралары гана кирет. Экстремисттик ишмердүүлүккө каршы күрөшүү боюнча мамлекеттик бийлик органдары менен жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ортосундагы ыйгарым укуктарды чектөө максатында мыйзамдарга талдоо жүргүзүп, бийликтин ар бир деңгээли боюнча так регламенттөө жана делимитациялоо болбой жатат деп айта алабыз.

Экстремизм маселесин мамлекеттик деңгээлдеги көйгөй катары аныктоого болот. Анткени, аны чечүүгө мамлекеттик бийлик органдары жооптуу. Бул көрүнүштүн глобалдуу мүнөзүнө карабастан, муниципалитеттер сыяктуу эле, мамлекеттин субъекттерине да олуттуу жоопкерчилик жүктөлөт. Өкмөттүн экстремизмге каршы саясаты ушул күндөрү эффективдүүлүктүн жогорку чегине жетиши керек. Экстремизм менен күрөшүү, атап айтканда, жаштар арасында, бул көрүнүштү терең талдоодон жана ой жүгүртүүдөн, ошондой эле анын өнүгүү келечегинен, кесипкөй эксперттик баа берүү жолу менен башталууга тийиш. Мыйзамдарды иштеп чыгуу жана эл менен иштөө – экстремисттик аракеттерге каршы негизги курал. Маалымат алмашуунун күчөшү жана мамлекеттик жана жергиликтүү бийлик органдарынын, ошондой эле коомчулуктун жалпы кызыкчылыгы экстремизмге каршы күрөшүүдө жогорку натыйжаларды бериши керек. Борборлоштурулган башкаруу системасынан айырмаланып, жергиликтүү өз алдынча башкаруу бул маселелердин баарын натыйжалуу чечет. Жарандар муниципалдык структураларды күнүмдүк жана кризистик кырдаалдар жөнүндө эң жеткиликтүү жана маалыматтуу деп эсептешет [5].

Жаштар экстремизми – бул жаштардын асоциалдык жүрүм-турумуна алып келген жаштардын жетишсиз социалдык адаптациясынын натыйжасы. Жаштар экстремизмин пайда кылган факторлорго жалпы социалдык-саясий жана экономикалык кризис, ошондой эле калктын криминалдашуусу кирет. Эгерде бул көйгөйдү эске алсак, экинчи жагынан, өсүп келе жаткан муундун инсанынын үй-бүлөсү жана социалдашуусу көйгөйүнө токтолбой коюуга болбойт. Инсандын социалдашуусу үчүн, жаш адам-

ды тарбиялоо жана өнүктүрүү үчүн жагымдуу шарттарды түзүү – азыркы коомдун негизги милдети. Бул багыттарда сапаттуу ишти уюштуруу менен массалык агымдарды күч менен басууга чейин жеткирбестен, экстремизмди анын өнүгүшүнүн тамырынан алып салууга болот.

Өспүрүмдөрдүн жана жаштардын айлана-чөйрөгө психологиялык көз карандылыгы, тууроо көрүнүшү, экстремисттик маанайдагы топтордун баалуулуктары болуп саналган жарыяланган баалуулуктарды жактоочуларын көрсөтүүгө умтулуусу мүнөздүү. Экстремисттик маанайдагы жаштар, эреже катары, өзүнүн жүрүм-туруму менен коомдо колдонулуп жаткан жүрүм-турум ченемдерине жана эрежелерине, калыптанган мыйзамдарга, үрп-адаттарга жана каада-салттарга кайдыгер мамиле жасоого аракет кылышат. Көпчүлүк учурда скинхеддер, футбол күйөрмандары сыяктуу жаштардын экстремисттик бирикмелеринин мүчөлөрү оор жана өзгөчө оор кылмыштарды жасашат. Анын ичинде адам өлтүрүү, ден соолукка оор залал келтирүү сыяктуу кылмыштар бар. Жаштардын экстремисттик жүрүм-турум көрүнүштөрүнүн өсүшүнүн негизги себептери катары изилдөөчүлөр социалдык теңсиздикти, чоңдор дүйнөсүндө өзүн ырастоо каалоосун, социалдык жетилгендиктин жетишсиздигин, ошондой эле салыштырмалуу төмөн (аныкталбаган, маргиналдуу) социалдык статусту аныктаган кесиптик жана турмуштук тажрыйбанын жетишсиздигин эсептешет [6].

С.Н. Фридинскийдин көрсөтмөсүнө толук макул болууга болот. Ал жаштар экстремизми адатта коомдо колдонулуп жаткан жүрүм-турум эрежелерине жана ченемдерине көңүл бурбоо же аларды четке кагуу менен башталат. Анткени, жаштар бардык убакта курактык касиеттеринен улам радикалдуу маанайга дуушар болушкан [5]. Алдын алуу иштерин уюштурууда өспүрүмдөр жана жаштар туш болгон ар кандай мезгилдердин социалдык-экономикалык жана курактык өзгөчөлүктөрүн эске алуу маанилүү. Экстремисттик аракеттердин талаасына кирүү жагынан эң коркунучтуусу 14 жаштан 22 жашка чейинкилер. Ушул мезгилде эки маанилүү психологиялык жана социалдык факторлордун бири-бирине дал келиши керек. Психологиялык жактан өспүрүм жана жаштар өзүн-өзү андоо, адилеттүүлүк сезиминин жогорулашы, жашоонун маанисин жана баалуулугун издөө менен мүнөздөлөт. Дал ушул мезгилде өспүрүм өз тобун табуу каалоосу менен алек болуп, "биз" - "алар" деген эң примитивдүү схема боюнча калыптанган өзүнүн инсандыгын издейт. Ошондой эле, ага мүнөздүү туруксуз психика, сунушка жана манипуляцияга оңой дуушар болот.

Белгилей кетүүчү нерсе, ар бир коом өз жарандарына агрессиядан жана зомбулуктан мүмкүн болу-

шунча коргоону камсыз кылууга милдеттүү. Акыры, агрессивдүү жүрүм-турум инсандык деңгээлде өзгөрүшү керек болсо да, социалдык нормалар жана коомдук иш-чаралар жеке адамдар же жеке адамдар көрсөткөн агрессиянын масштабына чоң таасирин тийгизет. Бул жерде зордук-зомбулук көрүнүштөрүн камтыган материалдардын болушу менен агрессиянын деңгээлинин ортосундагы байланыш орундуу болот. Мындай материалдар канчалык жеткиликтүү болсо, жашоодогу зордук-зомбулук учурлары ошончолук көп экени аныкталды. Көрүүчүлөрдүн агрессивдүүлүгүн азайтуу максатында ар кандай маалымат каражаттарында зордук-зомбулук көрүнүштөрүнүн мазмунун жана алардын жеткиликтүүлүгүн чектөө демилгеси талкууланып жатканына карабастан, мындай берүүлөр чоң көрөмандарды тарткандыгын эске алганда, медиа тармактардын өз аракеттерин кандайдыр бир деңгээлде жөнгө салуу аракеттери алыска кетиши күмөн. Ошентип, зордук-зомбулуктун жогорку деңгээлде калкты коргоо максаты экономикалык кызыкчылыктарына дал келбейт. Ошондуктан, так аныкталган укуктук негизде иш алып барган көз карандысыз уюмдар массалык маалымат каражаттарында камтылган зомбулуктун болушун көзөмөлдөө милдетин алышы маанилүү [6].

Мусаелян М.Ф. жаштар чөйрөсүндө экстремизмдин алдын алуу чараларына төмөнкүлөрдү киргизет:

- өспүрүмдөргө толеранттуулуктун негиздерин үйрөтүү;
- коомдук жана диний уюмдардын (кайрымдуулук уюмдарынын, аскердик-патриоттук клубдардын) ишине мамлекеттик көзөмөлдү күчөтүү;
- ЖМКнын ишмердүүлүгүнө көзөмөлдү күчөтүү жана интернетке мониторинг жүргүзүү;
- комплекстүү жаштар саясатын иштеп чыгуу, мамлекет жаштарга кам көрбөсө, башкалар – ваххабизмдин, фашизмдин, улутчулдуктун жарчылары (эмиссарлары, идеологдору) кам көрөт [7].

Экстремизм мамлекеттеги саясий жана социалдык-экономикалык кырдаалга ыңгайлашкан татаал жана көп кырдуу көрүнүш болуп саналат жана ага каршы ийгиликтүү күрөшүү үчүн укук коргоо органдары тарабынан да, бүтүндөй коом тарабынан да таасир этүү чараларын дайыма өркүндөтүү зарыл. Албетте, мындай татаал жана көп аспекти тарап маселени чечүү үчүн убакыт талап кылынат. Биздин мамлекет өзүнө "күч таасир этүү" – жаш муундарды өз ишмердигине көбүрөөк тартып жаткан согушчандарды, алардын жардамчыларын жана демөөрчүлөрүн жок кылууну, ошондой эле "тынчтык каражаттары" коомубузду социалдык, экономикалык, саясий, маданий, тарбиялык жактан өзгөртүп түзүүнү камтыган чаралардын бүтүндөй комплексин колдонушу зарыл.

Маалыматтык технологиялар жана маалыматтык согуштар доорунда дээрлик бардык террордук уюмдар медиа тармактарда өз ишмердүүлүгүн жүргүзүп, жаштардын аң - сезимин басып алууга аракет кылып, социалдык тармактардын жаштар чөйрөсүндө жеткиликтүүлүгүн жана популярдуулугун эске алышкан. Бүгүнкү күндө социалдык медиа жаштардын аң-сезимин жана жүрүм-турумун башкаруунун күчтүү куралы.

- Террорчулар интернеттин жеңил жетүү сыяктуу мүмкүнчүлүктөрүн колдонушат;
- Мамлекеттик органдар тарабынан жөнгө салуунун жана цензуранын төмөн деңгээли же мындай көзөмөлдүн толук жоктугу;
- Потенциалдуу зор аудитория масштабы; байланыштын анонимдүүлүгү;
- Тез маалымат берүү;
- Маалыматтын ар кандай түрлөрүн: тексттик, графикалык, аудио жана видео материалдарды бириктирүүгө мүмкүндүк берген мультимедиялык чөйрө.

Жалдоочулар тарабынан "Одноклассники", "В контакте" ж.б. сыяктуу социалдык тармактарды сайтка катталууда же сурамжылоолордо колдонуучу киргизген жеке маалыматты талдоо үчүн активдүү колдонуусун белгилей кетүү керек. Ал боюнча анын тигил же бул маселеге болгон мамилесин аныктоого болот. Террордун пропагандисттери өздөрүнүн интернет сайттарын түзүү жана тейлөө менен бирге форумдарда, социалдык тармактарда, жалпы кирүү порталдарында иштешет. Экстремизм идеологиясын жайылтуунун алдын алуу максатында:

- террорго каршы мазмундагы материалдарды жайгаштыруу аркылуу социалдык медианын потенциалын пайдалануу;
- жаштарга жакын жана тааныш мүнөздө туруктуу жана ачык диалог жүргүзүү;
- жаштар менен терроризм идеологиясын жана диний-саясий экстремизмди четке кагууну талкуулоо;
- салттуу диндерди урматтоого тарбиялоо;
- негизги конфессиялардын руханий лидерлеринин, анын ичинде кадыр-барктуу ислам теологдорунун, дүйнөлүк деңгээлдеги теологдордун билдирүүлөрүн жарыялоо;
- диалогго жана өз ара аракеттенүүгө даяр болгон эң популярдуу блоггерлерди тартуу менен тобокелдик тобуна кайтарым байланышты сактоо.

Жаштар чөйрөсүндө экстремизмге каршы аракеттенүү чараларын иштеп чыгууда ушул терс көрүнүштүн пайда болуу себептеринин бүтүндөй комплексине таянуу зарыл. Белгилей кетчү нерсе, негизсиз эмес. Биздин оюбузча, С.Л. Сибиряковдун пики-

ри боюнча, жаштардын жүрүм-турумундагы бардык четтөөлөр (анын ичинде экстремизмдин жайылышы) "көптөгөн факторлор менен аныкталат. Бирок, жалпылаштырсак, эки негизги (негизги) "таасир этүүнүн уюлдары" – бул үй-бүлө жана коом" [8]. Белгилей кетсек, өлкөдө азыркыга чейин бирдиктүү мамлекеттик жаштар саясаты жок. Мындай программаны иштеп чыгуу үчүн компетенциясына тигил же бул өлчөмдө жаштардын проблемалары кирген окумуштуулар менен практиктердин, ар кандай ведомстволордун өкүлдөрүнүн күч-аракеттерин бириктирүү зарыл.

Азыркы учурда, жаштар менен маданий эс алуу иши көбүнчө стихиялуу, системасыз. Көбүнчө ал кымбат баалуу массалык маданий, эс алуу же оюн-зоок акцияларын, шоу-программаларды, гала-концерттерди, формалдуу кароолорду же жаштардын массалык колдоосу жок фестивалдарды, башка акцияларды жашаган, окуган же иштеген жери боюнча балдар жана жаштар менен түйшүктүү, күнүмдүк, жекече иштөөнүн ордуна уюштурууга туура келет. Көп сандаган изилдөөлөрдүн натыйжалары жаштардын өзү көп учурда коомго жана мамлекетке болгон керексиздигин, бийлик институттары тарабынан ага көңүл бурулбагандыгын сезип жаткандыгын жана бул анда пассивдүү болбосо, агрессивдүү маанайды жаратып жаткандыгын айгинелейт. Ал барган сайын жеке, ал эми кээде асоциалдык, адеп-ахлаксыз түрлөрүн артык көрөт. Мындай көрүнүш жаштар чөйрөсүндөгү терс тенденциялардын өнүгүшүнө, муундардын ажырымдуулугуна, жаштардын мамлекеттен ажырап калышына жана анын коомго каршы туруусуна өбөлгө түзөт.

Экстремисттик активдүүлүк талаасына "түшүп калышы" мүмкүн болгон кырдаалда турган жаштар. Бул контекстте жаштар чөйрөсүндө экстремисттик көрүнүштөрдү алдын алуу боюнча иш-аракеттер, алардын турмуштук абалы аларды экстремисттик активдүүлүк талаасына киргизүү мүмкүнчүлүгүн болжолдогон жаштарга багытталууга тийиш. Мындай категорияларга төмөнкүлөр кириши мүмкүн:

- Социалдык-экономикалык статусу төмөн, интеллектуалдык деңгээли жетишсиз, девиацияларды трансляциялоого ыктаган, социалдык-экономикалык абалы төмөн, социалдык-дезориентацияланган үй-бүлөлөрдүн балдары жана жаштары (алкоголизм, баңгилик, дене-бой жана моралдык-адеп-ахлактык зомбулук);

- Жазасыз калууга, уруксат берилүүгө, экстремалдык эс алууга ыктаган жана экстремисттик субмаданиятка катышууну көңүл ачуунун табигый фор-

масы катары караган "алтын жаштар";

- Агрессияга, көйгөйлөрдү жана талаш-тартыштарды чечүүнүн күч ыкмасына ыктаган, ой жүгүртүү жана өзүн-өзү жөнгө салуу көндүмдөрү өнүкпөгөн балдар, өспүрүмдөр, жаштар;

- Жаштардын субмаданияттарын алып жүрүүчүлөр, четтөөлөргө дуушар болгон бейформал бирикмелердин жана көчө компанияларынын катышуучулары;

- Экстремисттик саясий, диний уюмдардын, кыймылдардын, секталардын мүчөлөрү. Экстремизмдин алдын алуунун негизги милдеттери:

- Окуучулардын жана студенттердин арасында адамдын жана жарандын укуктарын жана эркиндиктерин таануу, сактоо жана коргоо, мыйзамдарды сактоо принциптерине тарбиялоо;

- Жарандык коомго мүнөздүү социалдык жүрүм-турумдун нормаларын калыптандыруу;

- Жаштар арасында толеранттуулуктун нормаларын калыптандырууда үй-бүлөнүн ролун жогорулатуу жана коомдогу социалдык чыңалууну азайтуу;

- Коомдук уюмдар, студенттердин жана студенттердин өзүн-өзү башкаруу органдары аркылуу экстремизмге каршы туруу;

- Мектептик жана студенттик чөйрөгө толеранттуу жүрүм-турум ченемдерин киргизүү;

- Экстремисттик аракеттерди жасагандыгы үчүн жазанын сөзсүз болоруна ишенген, мыйзамга баш ийген жарандарды тарбиялоо;

- Террордук акт коркунучу жаралган учурда окуучулардын коопсуз жүрүм-турум көндүмдөрүн практикалоо.

Биздин оюбузча, жаштар экстремизмине каршы аракеттенүүнүн кыйла таасирдүү багыттарынын бири өсүп келе жаткан муунда толеранттуулук, саясий-укуктук сабаттуулук, гуманизм, мыйзамга баш ийүү сыяктуу сапаттарды өрчүтүүгө тийиш болгон "расмий" балдар, жаштар жана өспүрүмдөр уюмдарын түзүү болуп саналат.

Мындан тышкары, бул үчүн жаңы, мурда иштебеген концепцияларды иштеп чыгуунун кажети жок. Учурдагы тарыхый доорго ылайык болгон системаны өзгөртүү менен мурунку доордун тажрыйбасын (пионердик уюмдарды билдирет) колдонуу жетиштүү. Мындай уюмдар акырындык менен мектеп, гимназия, лицей ж.б. деңгээлинде жандана баштаганы кубандырат. Шаардын жана облустун деңгээлинде Белгород шаарында жаштардын коомдук уюмдарынын өнүгүшү жана Белгород облусунда ушул сы-

яктуу уюмдар бар. Мисалы, "жаңы цивилизация" жамааттардагы өспүрүм лидерлерди бириктирип, тарбиялайт.

Адабияттар:

1. Российский энциклопедический словарь [Текст]: – М.: Большая Российская энциклопедия. 2000. – Т. 2. – 1832 с.
2. О противодействии экстремистской деятельности [Электронный ресурс]: Закон КР. (в ред. Законов КР 17 авг. 2005 г. №150. // Информационно-правовая система «ТОКТОМ мамлекет Про». – Режим доступа: http://www.toktom.kg/?comp=main&m_t=1. (Дата обращения: 9.07.23.)
3. Фридинский С.Н. Борьба с экстремизмом уголовно-правовой и криминологический аспекты [Текст]. // С.Н. Фридинский автореф.... дисс. к.ю.н.:120009. – Ростов-на-Дону, 2003. – С. 8.
4. Ганаева Е.Э. Молодежный экстремизм как тип девиации [Текст]:/ Е.Э.Ганаев // Молодой ученый. – 2012. – № 12. – С. 361-363.
5. Рубан Л.С. Дилемма XXI века: толерантность и конфликт. М., 2006. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: // URL: <https://www.livelib.ru/book/1001519737-dilemma-xxi-veka-tolerantnost-i-konflikt-larisa-ruban> (дата обращения:9.07.23.)
6. Кузьмин А.В. Социально-культурная профилактика экстремизма в молодежной среде [Текст]. // Кузьмин А.В. автореф. ... д-ра пед. наук. Тамбов, 2012.
7. Фридинский С.Н. Молодежный экстремизм как особо опасная форма проявления экстремистской деятельности [Текст] / С.Н. Фридинский. // Юридический мир. 2008. – № 6. – С. 24.
8. Сибиряков С.Л. О некоторых истоках современного терроризма и возможных путях его раннего предупреждения. [Текст]:// Сибиряков С.Л. Российский криминологический взгляд. 2005. – № 1. – С. 79-82.
9. Омаров Б.М. Экстремизм в молодежной среде [Электронный ресурс]: - Режим доступа: //URL: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ekstremizm.ru/publikacii/molodejnyy-ekstremizm/item/562-ekstremizm-v-molodejnyy-srede> (дата обращения: 9.07.23.)
10. Мусаелян М.Ф. Профилактика экстремизма важнейшее направление противодействия экстремизму [Текст]: Мусаелян М.Ф // Адвокат. 2009. – № 7. – С. 99.